

ŚW. JAN CHRYZOSTOM

**HOMILIE
NA KSIĘGĘ RODZAJU
(seria pierwsza: Rdz 1-3)**

Wprowadzenie, przekład i opracowanie
s. Sylwia Kaczmarek, WL

Wydawnictwo WAM
Kraków 2008

„Źródła Myśli Teologicznej”

Seria pod redakcją:

Adama Bandury, Arkadiusza Barona, Tytusa Górskiego, Henryka Pietrasa
i Edwarda Stańka

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Św. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil, *Obrona Orygenesesa*, Rufin, *O sfalszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. *Trójca Święta*. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostołskiej*, 1997
8. Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, cz. 1, 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. Grzech pierworodny. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dziela egzegetyczne*, 1999
14. Teodoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. Demonologia w nauce Ojców Kościoła. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Św. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001
21. Św. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarne*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Św. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; hom. 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002
27. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, 2003
28. Ambrozjaster, Hieronim, Pelagiusz, *Komentarze do Listu do Tytusa*, 2003
29. Rufin z Akwilei, *Obrona przed zarzutami Hieronima*, 2003
30. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom III, 2003
31. Św. Ambroży, *Wyjaśnienie symbolu. O tajemnicach. O sakramentach*, 2004
32. Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, 2004
33. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom IV, 2004
34. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, 2005
35. Nowacjan, *O Trójcy Świętej*, 2005
36. *Korespondencja między chrześcijaninem a muzułmaninem*, 2005
37. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom I), 2006
38. Augustyn z Hippony, *O chrście*, 2006
39. Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, 2006
40. Aureliusz Prudencjusz Klemens, *Wieniec męczeńskie*, 2006
41. Św. Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom, Żydom i Hellenom*, 2007
42. *Konstytucje apostołskie*, (Synody i Kolekcje Praw, tom II), 2007
43. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami*, 2007
44. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, 2007
45. Św. Jan Chryzostom, *Homilie na Księgę Rodzaju (seria pierwsza: Rdz 1-3)*, 2008

Tłumaczenie z języka greckiego na podstawie wydania:
Jean Chrysostome, *Sermons sur la Genèse*,
oprac. Laurence Brottier, SCh 433, Paris 1998
(por. PG 54, 581-620)

© Wydawnictwo WAM, 2008

Redakcja
ks. Arkadiusz Baron

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-051-6

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 012 62 93 200 • fax 012 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 012 62 93 254-256 • fax 012 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej
KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWam.pl>
tel. 012 62 93 260 • fax 012 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
wydawnictwowam.pl

OD TŁUMACZA

Homilie na Księgę Rodzaju (seria pierwsza: Rdz 1-3), które oznaczamy w skrócie Rdz1-3Hom, powstały pod koniec IV wieku w Antiochii. Ich autor, św. Jan Chryzostom, znakomity orator, wykształcony w szkole Libaniosa, posługuje się w nich językiem, którym zachwycił współczesnych mu słuchaczy. Czy jednak homilie te są w stanie zachwycić dzisiejszych czytelników? Czy retoryka Jana Złotoustego pozostała formą nośną? Wydaje się, że retoryka służyła Chryzostomowi po to, aby treść, kipiąca pod warstwą form i środków retorycznych, przebłyskiwała stopniowo i na trwałe obejmowała swym światłem umysły, serca i całe życie ludzi. Antiocheńczyk wie, że zbyt łatwe zdobycze nie są doceniane (Rdz1-3Hom III, 1), dlatego nie przekazuje od razu wszystkiego, co odkrył, pozostawiając sferę tajemnic i pozwalając, by najgłębsza prawda odsłaniała się sama.

Poprzez bogactwo i piękno obrazów Chryzostom prowadzi nas ku treściom coraz głębszym. Tak jak Bóg stworzył niebo i ziemię oraz resztę stworzeń, tak Chryzostom posługuje się w homiliach wszystkim po to, by człowiek, dostrzegając piękno, harmonię i użyteczność stworzenia, oddał chwałę Stwórcy, który niczego nie zaniedbał, aby dać człowiekowi rozpoznać swą miłość i aby go zbawić. Wychodząc od opisu stworzenia i na nim bazując, św. Jan z Antiochii przekonuje, że każdy ma swe miejsce we wszechświecie, pomaga je odkryć i zaprasza, by za nie dziękować. Przy okazji kaznodzieja porusza szereg kwestii, bezpośrednio i pośrednio związanych z wydarzeniami opisanymi w trzech pierwszych rozdziałach Księgi Rodzaju. Idzie przede wszystkim o stworzenie człowieka na obraz i na podobieństwo Boga, o grzech pierwszych ludzi, o pojawianie się grzechu w następnych pokoleniach, o niewolę powodowaną przez grzech, i wreszcie o osobistą odpowiedzialność za grzech.

Ważnym elementem homilii są bardzo liczne cytaty i odniesienia biblijne. Staraliśmy się, aby były one jak najbardziej czytelne. Gdy trzeba było wybierać, ponad piękno literackie stawialiśmy też klarowność sformułowań istotnych dla myśli teologicznej reprezentanta szkoły antiocheńskiej. Niektóre terminy greckie podawaliśmy w nawiasie obok terminu polskiego¹. Czyniliśmy tak szczególnie wówczas, gdy polskie tłumaczenie nie mieściło w sobie bogactwa konotacji, zawartego w oryginale greckim.

W stosunku do wydania tekstu krytycznego w Sch 433, który był podstawą naszego tłumaczenia, wprowadziliśmy kilka zmian. Fragmenty, w których Chryzostom wprowadza fikcyjnego rozmówcę, zawarliśmy w nawiasach trójkątnych. Zostały również dopracowane odniesienia biblijne, których jest o wiele więcej, aniżeli w wydaniu w Sch 433 tekście krytycznym.

Wszystkie tytuły i śródtytuły zostały dodane dla łatwiejszego orientowania się w zawartości homilii. Natomiast numeracja wewnątrz tekstu odnosi się do wydania Migne'a (PG 54, 581-620), gdyż jest przyjęta powszechnie przy cytowaniu dzieł naszego autora.

Chryzostom, podobnie jak większość Ojców greckich, posługiwał się przekładem tekstu biblijnego zawartym w Septuagincie². Często nie pokrywa się on ze znaną nam i dzisiaj używaną wersją Biblii. Różnice spotkamy także w zakresie cytowania Nowego Testamentu, choć nie są one wielkie. Konsekwentnie cytujemy tekst biblijny, którym posługiwał się Chryzostom i Kościół w Antiochii. Jest to konieczne dla właściwego rozumienia homilii. A zrozumieć je warto.

Św. Jan Chryzostom zapraszał słuchaczy, by treści usłyszane w homilii powtarzali innym. Wydaje się, że to zaproszenie może być z pożytkiem zrealizowane i dziś, a wielokrotne sięganie po daną homilię pozwala odkryć w niej coraz więcej. Może jesteśmy już dziś mniej wrażliwi na słowa, jakimi Chryzostom poruszał wyobraźnię ludzi miłujących morze i ziemię, orientujących się wedle gwiazd i słońca starożytnych mieszkańców Antiochii, jednak jeszcze dzisiaj może przemówić pasja Ojca Kościoła, który kontemplował Boga, objawiającego się w Piśmie i w stworzeniu, i nie był obojętny na dobro drugiego człowieka.

¹ Tak było na przykład z wyrazami z rodziny φιλοσοφία. Antiocheńczyk często posługuje się czasownikiem „filozofować”, który w poszczególnych kontekstach zmienia swoje znaczenie, odsyłając do życia chrześcijańskiego lub pogłębionej chrześcijańskiej refleksji.

² Por. MICHAŁ WOJCIECHOWSKI, *Literatura grecko-żydowska i Septuaginta*, w: *Literatura Grecji starożytnej*, t. II, red. H. PODBIELSKI, Lublin 2005, 929-956.

S. SYLWIA KACZMAREK, WL

**EGZEGEZA BIBLIJNA
W HOMILIACH NA KSIĘGĘ RODZAJU (Rdz 1-3)
ŚW. JANA CHRYZOSTOMA**

1. AUTOR I ODBIORCY HOMILII

1.1. POCZĄTKI KAZNODZIEJSKIEJ DZIAŁALNOŚCI CHRYZOSTOMA

Chociaż cykl *Homilii na Księgę Rodzaju (Rdz 1-3)* św. Jana Chryzostoma jest krótki i obejmuje tylko osiem homilii, to jednak odkrywamy w nim wiele wątków. Skoncentrujemy się wyłącznie na Chryzostomowej egzegezie biblijnej. Najpierw zarysujemy jednak *Sitz im Leben* interesujących nas homilii, miejsce omawianych homilii w dorobku Jana Chryzostoma oraz historię ich przekazu.

Lektura *Homilii na Księgę Rodzaju (Rdz 1-3)* przekonuje, że Chryzostom wygłosił je, zanim jeszcze został biskupem, ponieważ dwukrotnie uznaje w nich autorytet osoby zajmującej w Kościele wyższe miejsce¹. Wynikałoby

¹ W homilii II mówi o przełożonych i tłumaczy się z zuchwalstwa, jakim jest omawianie kwestii związanych z Pismem (Rdz1-3Hom II, 1). W innych homiliach Jan wspomina też ze szczerym oddaniem o wspólnym ojcu i nauczycielu, który ze swego tronu napelnia dusze wiernych światłem (Rdz1-3Hom VIII, 1) i który otwiera dom ojcowski dla ludzi wygnanych z ich ojczyzny z powodu prawdy (Rdz1-3Hom I, 4). Na podstawie życiorysu Chryzostoma możemy wywnioskować, że odnosi się tu do Flawiana, biskupa Antiochii. Flawian od roku 381 był następcą Melecjusza i podobnie jak jego poprzednik w czasie sprawowania swej posługi nie był jedynym biskupem Antiochii. Skomplikowana sytuacja Kościoła antiocheńskiego wiąże się z kryzysem ariańskim. Na Wschodzie przekonania cesarza wpływały często na obsadę siedzib biskupich przez zwolenników nicejskiego wyznania wiary lub przez duchownych arianizujących. Po wygnaniu ortodoksyjnego Eustacjusza jego miejsce zajmowali biskupi proariańscy, a w 360 roku biskupem został umiarkowany Melecjusz, wkrótce wygnany za poglądy zbyt bliskie Nicei. Gdy w 362 roku wrócił on z wygnania, zastał w mieście nie tylko ariańskiego biskupa Euzejusza (361-376), ale też świeżo obranego biskupem lidera grupy radykalnych nicejczyków: Paulina. Po śmierci Melecjusza ojcowie Soboru w Konstantynopolu (381) mianowali na jego następcę Flawiana. Wyboru tego nie zaaprobował Rzym, uznając prawomocność Paulina. Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta. Jan Chryzostom*, tłum. KATARZYNA KRAKOWCZYK, Homini, Bydgoszcz 2001, 23n, 27nn, 47nn.

stąd, że zostały wygłoszone przed rokiem 398, kiedy to Jan został wybrany na biskupa Konstantynopola, ale nie wcześniej niż w roku 386, kiedy został dopuszczony do prezbiteratu², gdyż nie mógłby wyklądać wiernym Pisma jako diakon³. Z treści homilii wynika też, że zostały one wygłoszone w czasie Wielkiego Postu (Rdz1-3Hom I, 1) oraz że są wcześniejsze od datowanych na lata 388-389 *Homilii na Księgę Rodzaju (seria druga)*⁴. Tymczasem skądinąd wiadomo, że podczas Wielkiego Postu w 387 roku Chryzostom wygłosił sławne mowy *O posągach*. Stąd, jak się wydaje, jednoznacznie wynika, że nasze homilie zostały wygłoszone w roku 386⁵, w którym mówca przyjął święcenia prezbiteratu. Miał wówczas około czterdziestu lat⁶, z których połowę przeżył jako człowiek ochrzczony⁷. Późne przyjmowanie chrztu było typowe dla jego czasów⁸. Na formację teologiczną Chryzostoma w duchu szkoły antiocheńskiej miał wpływ Diodor z Tarsu, w którego *asketionie* (szkole ascetycznej) spędził prawdopodobnie kilka lat. Istotne było też częste przebywanie w towarzystwie biskupa Melecjusza⁹. Na Janie wywarło też piętno życie monastyczne. Przez cztery lata przebywał u boku jednego z mnichów w okalających Antiochię górach, by następnie przez dłuższe okresy czasu (trzy razy po osiem miesięcy) pozostawać w całkowitej samotności. Studiował w tym czasie Pismo i podejmował praktyki ascetyczne. Palladiusz, biograf Chryzostoma, problemami zdrowotnymi tłumaczy jego powrót do Antiochii, gdzie w 381 roku przyjął z rąk Melecjusza diakonat¹⁰. Do posługi prezbitera dopuścił Jana kolejny biskup Antiochii, Flawian, powierzając mu zadanie nauczania w ważniejszych kościołach

² O dacie uzyskania prezbiteratu można wnioskować z cyklu mów *O posągach*, wygłoszonych w obliczu wydarzeń roku 387. Jan wspomina w nich o drugim roku swej posługi kapłańskiej (Por. LAURENCE BROTTIER, *Introduction* w: SCh 433, Paris 1998, SCh 433, 11n).

³ Por. PIETRO RENTINCK, *La cura pastorale in Antiochia nel IV secolo*, Roma 1970, 101.

⁴ O takiej kolejności świadczy chociażby fakt, że pomyłki obecne w krótszej serii nie występują już w wersji dłuższej. Por. Por. L. BROTTIER, *Introduction* w: SCh 433, 22.

⁵ Por. L. BROTTIER, *Introduction* w: SCh 433, 11n.

⁶ Pomimo że Jan doczekał się wielu dobrych biografii, nie znamy dokładnej daty jego narodzin. Umieszcza się ją pomiędzy rokiem 344 i 354. Por. JOHANNES QUASTEN, *Patrologia*, t. II, tł. N. BEGHIN, Casale 1983, 427n. J.N.D. KELLY potwierdza jako rok urodzenia rok 349 lub jego najbliższe okolice. Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta...*, 309nn.

⁷ Chociaż od dzieciństwa wychowywany był w duchu chrześcijańskim (po śmierci ojca Sekundusa tylko przez matkę Antuzę), przyjął chrzest dopiero około dwudziestego roku życia. Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta...*, 17.

⁸ Na temat wieku przystępujących do chrztu w czasach współczesnych Chryzostomowi zob. P. RENTINCK, *La cura pastorale...*, 29nn.

⁹ Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta...*, 28n.

¹⁰ Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta...*, 40nn.

miasta¹¹. Wynika stąd, że Jan musiał już wtedy być dobrym mówcą. Dobrze wykorzystywał wykształcenie retoryczne, zdobyte w szkole sławnego retora Libaniosa¹².

1.2. SPOSÓB PRZEŻYWANIA WIELKIEGO POSTU UKAZANY W HOMILIACH

Jak już wspomniano, Jan wygłosił homilie w czasie Wielkiego Postu. O tym czasie, określonym w późniejszym tytule pierwszej homilii jako *czterdzieści dni* (τεσσαρακοστή)¹³, Jan pisze w Rdz1-3Hom I, 1 jako o czasie pokoju i wyciszenia, gdy namiętności zostają przepędzone i ciało jest posłuszne duszy. Był to efekt praktyk ascetycznych.

Odnosnie do praktyk religijnych dowiadujemy się z homilii kilku szczegółów na temat pokuty. Chryzostom wylicza praktyki, których nie dopełnił Dobry Łotr, a mimo to uzyskał wstęp do raju (Rdz1-3Hom VII, 4). Łotr nie pościł, nie płakał, nie rozdzierał na sobie ubrania i jego pokuta nie trwała długo. Jan ukazuje zewnętrzne przejawy pokuty, z którymi spotykali się Antiocheńczycy, wskazując zarazem na to, że wiara, mieszkająca w sercu człowieka, ma największy wpływ na uzyskanie odpuszczenia grzechów i nagrody w niebie.

Dzięki praktykom ascetycznym człowiek staje się bardziej podatny na słuchane Słowo Boże (por. Rdz1-3Hom I, 1; III, 1)¹⁴, a ma do tego okazję niemal każdego dnia¹⁵, bo – jak wynika z treści homilii – były one głoszone codziennie (w czterech z nich Chryzostom przypomina, że o czymś mówił *wczoraj*¹⁶). Z reakcji Jana na rozproszenie uwagi słuchaczy zapalaniem lamp możemy się domyślić, że spotkania odbywały się wieczorem. Potwierdzają to uwagi Jana o powrocie słuchaczy do domów, gdy ich posiłek określa jako wie-

¹¹ Por. J. QUASTEN, *Patrologia*, t. II, 428.

¹² Por. ANDRE JEAN FESTUGIÈRE, *Antioche païenne et chrétienne. Libanius, Chrysostome et les moines de Syrie*, Paris, 1959, 91-119.

¹³ PIETRO RENTINCK zaznacza, że dopiero od IV wieku mówi się o Poście jako o okresie trwającym 40 dni. Ponadto w różnych kościołach lokalnych Post mógł być zróżnicowany pod względem długości trwania. W Antiochii liczony był on jako osiem tygodni po pięć dni, gdyż soboty i niedziele były wyłączone z praktyk postnych. Por. P. RENTINCK, *La cura pastorale...*, 73.

¹⁴ Praktykami postnymi są: post, trwający aż do wieczora; modlitwy, lektury biblijne, jałmużna, płacz nad grzechami (por. P. RENTINCK, *La cura pastorale...*, 73).

¹⁵ Codzienne spotkania nie oznaczają Eucharystii, gdyż w okresie Postu była ona celebrowana jedynie w sobotę lub niedzielę. Także wspomnienia świętych przenoszono na soboty lub niedziele. Por. P. RENTINCK, *La cura pastorale...*, 73n.

¹⁶ Por. Rdz1-3Hom II, 1; IV, 1; V, 1; VII, 1; VIII, 1.

czorny (Rdz1-3Hom V, 3. 4; VI, 2; VII, 1). Późna pora tłumaczy też według Chryzostoma większą nachalność żebraków, napotykanych przez wiernych powracających po zakończonym zgromadzeniu (Rdz1-3Hom V, 3. 4).

1.3. REALIA ANTIOCHEŃSKIE W HOMILIACH

Św. Jan Chryzostom był antiocheńczykiem i do antiocheńczyków przemawiał. Warto zatem zestawić w tym miejscu kilka informacji na temat Antiochii.

Antiochia leżała blisko Morza Śródziemnego. Z obrazów, jakimi posługuje się Jan w Rdz1-3Hom, aby przemówić do wyobraźni Antiocheńczyków, wynika, że bliski jest im świat morski (Rdz1-3Hom III, 1), zajęcia żeglarzy (Rdz1-3Hom I, 1), jak też uprawa roli (Rdz1-3Hom I, 1), winnic (Rdz1-3Hom V, 1), piękno kwiatów (Rdz1-3Hom I, 1). Jako dziedzice kultury helleńskiej i rzymskiej, Antiocheńczycy cenią sobie wychowanie fizyczne. Z wymienionych powodów Jan swoją działalność porównuje do zapaśnika, który wyrusza na stadion (Rdz1-3Hom II, 1), jak też do siewcy (Rdz1-3Hom III, 1), natomiast swoich słuchaczy zachęca, by byli jak poszukujący w głębinach morskich drogocennych kamieni (Rdz1-3Hom III, 1) lub jak wytrwali zbieracze winogron (Rdz1-3Hom V, 1).

Położona na północ od Jerozolimy Antiochia od stuleci była miejscem zamieszkania wielu Żydów, wśród których był Juda Machabeusz i jego bracia (por. 1 i 2 Mch). Gościła też Apostołów Piotra i Pawła. W niej po raz pierwszy uczniów Chrystusa nazwano chrześcijanami (por. Dz 11, 26). Biskupem Antiochii był m. in. św. Ignacy (†107). Autorytet Kościoła antiocheńskiego uznawany był przez sąsiednie Kościoły, co doprowadziło do przyznania jej przywilejów, jakimi cieszył się Rzym, Aleksandria, a następnie także Jerozolima¹⁷ i w końcu Konstantynopol.

Pośród mieszkańców współczesnej sobie Antiochii obok prawomyślnych chrześcijan Chryzostom wyróżnia manichejczyków, heretyków i Żydów. Ich wpływy stanowiły zagrożenie dla ortodoksji chrześcijańskiej wspólnoty, dlatego Chryzostom niejednokrotnie podejmuje w homiliach polemikę z ich poglądami. Z drugiej strony wspomina o ludziach wygnanych z powodu prawdy, przybliżając nam niespokojną atmosferę tego czasu: konflikt z arianami, którzy na Wschodzie zdobyli przewagę pod panowaniem Konstantyna Wielkiego i jego następców.

¹⁷ Antiochia zostaje wyróżniona wraz z Rzymem i Aleksandrią już przez Sobór Nicejski I (325), Kan. VI (DSP 1, 31-33).

Od czasu podbojów Aleksandra Wielkiego Antiochia pozostawała w kręgu kultury helleńskiej. Z czasem stała się jednym z ważnych miast wschodniej części *Imperium Romanum*. Przed przeniesieniem siedziby cesarza Wschodu do Konstantynopola Antiochia bywała rezydencją cesarza, którego traktowano z czolobitnością. Taki stosunek do władcy pozwala zrozumieć, jaki efekt Chryzostom chce osiągnąć przez porównywanie Boga lub człowieka do króla.

Elementami życia miejskiego były zgromadzenia, podczas których – jak pisze Chryzostom – ludzie debatuja na rynku nad cudzymi sprawami, przez co nie pomagają, a nawet mogą zaszkodzić. Te debaty Złotousty postrzega jako jałowe i powierzchowne. Przeciwstawia im zgromadzenia w kościele. Poruszane tam tematy, dotyczące sensu i celu życia, nagrody w niebie, miłosierdzia Boga są ważne i pożyteczne (Rdz1-3Hom VI, 1). W zgromadzeniach tych uczestniczą także Apostołowie, prorocy i święci, a ludzie są pomiędzy sobą braćmi (Rdz1-3Hom VI, 1). Osobą, która wzbudza szczególną radość i poczucie bezpieczeństwa wśród wiernych, jest osoba biskupa – ojca i nauczyciela (Rdz1-3Hom VIII, 1). Zgodnie ze swą obietnicą w zgromadzeniach tych uczestniczy też sam Jezus Chrystus.

Zgodnie z modelem rzymskim, rodzina obejmuje w czasach Chryzostoma nie tylko małżonków i dzieci, ale także niewolników. Nad wszystkimi czuwa *pater familias*. Do ojców tak szeroko pojętych rodzin Chryzostom apeluje, aby powtarzali w domu usłyszane w kościele treści. Zaznacza, że tak jak ten, kto wyjaśnia Pismo w kościele odpowiedzialny jest za zbawienie swych słuchaczy, podobnie człowiek, który w domu przekazuje naukę, jest odpowiedzialny za zbawienie domowników (Rdz1-3Hom VI, 2). Temat niewolnictwa Chryzostom rozpatruje na płaszczyźnie biblijnej, dochodząc do wniosku, że dla chrześcijan niewolnictwo jest już tylko zewnętrzną formą, podczas gdy prawdziwa wolność zależy od cnoty (Rdz1-3Hom V, 1). Wychodząc z takiego założenia, nie postuluje usunięcia niewolnictwa.

Antiochia odmalowana w Rdz1-3Hom jest miastem kontrastów. Jan wspomina o złotych dachach (Rdz1-3Hom VIII, 2), a z drugiej strony o tych, którzy nie mają dachu nad głową. Nawet pośród chrześcijan Chryzostom dostrzega brak wrażliwości na głód i cierpienia bezdomnych (Rdz1-3Hom V, 3). Poruszony losem ubogich, w poruszający sposób odmalowuje niedole ludzi, którzy nękanii przez głód i strach przed nim, oczekują niecierpliwie na pomoc. Jan umie dostrzec ich delikatność, łagodność, powściągliwość, która jednak maleje w miarę pogłębiania się ciemności, gdy tracą nadzieję na zaspokojenie głodu przed nocą (Rdz1-3Hom V, 3. 4).

2. HOMILIE W DOROBKU JANA CHRYZOSTOMA I ICH PRZEKAZ

Jeśli przyjmiemy, że omawiane homilie powstały w pierwszym roku prezbiteratu Jana, to należy je uznać za pierwsze lub jedne z pierwszych jego homilii o charakterze egzegetycznym¹⁸. Nie znaczy to, iż wcześniej niczego nie napisał ani nie wygłosił. Jeszcze podczas diakonatu Jan napisał kilka apologii, traktatów i rozpraw¹⁹.

Osiem homilii poświęconych trzem pierwszym rozdziałom Księgi Rodzaju, podobnie jak inne homilie Chryzostoma o charakterze egzegetycznym, zachowało się do naszych czasów w wielu manuskryptach. Quasten tłumaczy to między innymi faktem, że *Typica* i manualy liturgiczne wymagały czytania tych homilii w klasztorach Kościoła bizantyjskiego w czasie Postu i okresu wielkanocnego²⁰.

¹⁸ Por. J. QUASTEN, *Patrologia*, t. II, 437.

¹⁹ J. QUASTEN wymienia wśród tych pism dwa traktaty o życiu monastycznym: *Do Teodora po jego upadku*, z których jeden jest protreptykiem, podczas gdy drugi ma formę listu, następnie traktat *O skruszach* w dwóch tomach (pierwszy adresowany jest do mnicha Demetriusza, a drugi do Stelechiusza). Jako diakon Jan pisze dla pocieszenia mnicha, który doświadczał ciężkich prób, trzy księgi *Do Ascety Stagirusza dręczonego przez diabła*. Zaczynając od Adama dowodzi, że przyjaciele Boży przechodzili przez wielkie cierpienia. Z pierwszych lat diakonatu pochodzi też traktat *Przeciw Julianowi i poganom, czyli Księga ku czci św. Babilasa* oraz *Przeciw Żydom i poganom, że Chrystus jest Bogiem* – gdzie na podstawie spełnionych obietnic zawartych w Starym Testamencie i obietnic Chrystusa dowodzi Jego bóstwa. Por. J. QUASTEN, *Patrologia*, t. II, 466nn. Por. także J.N.D. KELLY, *Złote usta...*, 51nn. Autor tej pozycji datuje jeszcze kilka utworów na czas Chryzostomowego diakonatu: traktat *O dziewictwie* oraz rozprawy *Do młodej wdowy*, *O niezawieraniu ponownego związku*, *Przeciw duchownym mieszkającym wspólnie z dziewicami* i *Przeciwko zwalczającym życie monastyczne*.

²⁰ Por. J. QUASTEN, *Patrologia*, t. II, 436.

Laurence Brottier, który przygotował homilie do wydania w *Sources chrétiennes*, prezentuje historię przekazu ich tekstu²¹. Zwraca uwagę na fakt, że spośród 38 manuskryptów, zawierających omawiane homilie, 22 dostarczają tylko jedną homilię lub fragmenty, a zaledwie 6 zawiera od sześciu do siedmiu homilii. Tylko jeden manuskrypt (*Parisinus gr. 797*) zawiera osiem homilii, a i to, podobnie jak pozostałe, bez zachowania ich ciągłości oraz logicznej kolejności. Homilie zachowały się w manuskrytach często w kolejności nie odpowiadającej chronologii tekstu biblijnego, a w dodatku były niekiedy przedzielone innymi tekstami. Na podstawie analizy ich układu w manuskrytach L. Brottier stawia tezę, że funkcjonowały one autonomicznie albo w małych grupach, uwzględniających ciągłość tematyczną²².

Opisujemy historię przekazu tekstu, ponieważ rodzi ona pewne pytania. Wobec faktu istnienia dłuższej serii *Homilii na Księgę Rodzaju* (67 homilii, stanowiących pełny komentarz do Księgi Rodzaju) oraz wobec selektywnego przekazu serii krótszej przez większość rękopisów można się zastanawiać, czy faktycznie Chryzostom wygłosił je w formie cyklu ośmiu homilii. W dodatku porównanie homilii z dłuższej i krótszej serii wykazuje wiele zbieżności i to nie tylko pod względem motywów teologicznych. Można odnaleźć całe passusy jednakowo brzmiące. Jak już wspomnieliśmy, pojawiające się w krótszej serii błędy²³ zostały w wersji dłuższej wy-

²¹ Por. L. BROTTIER, *Histoire du texte* w: Sch 433, 71-124.

²² Por. L. BROTTIER, *Histoire du texte* w: Sch 433, 80n. Dla uzupełnienia historii przekazu tekstu trzeba dodać, że pierwszym wydawcą interesujących nas homilii w kolejności odpowiadającej sensowi i sekwencji omawianych wersów Księgi Rodzaju, był Sir Henry Savile (Eton, 1612 r.), a we Francji Fronton du Duc (Paryż, 1614 r.), który dodał też do oryginału greckiego tłumaczenie łacińskie. To drugie wydanie nosi piętno zależności od pierwszego. W obydwu przypadkach Rdz1-3Hom stanowią część wielotomowego wydania dzieł Jana Chryzostoma. W 1721 roku dzieła Chryzostoma wydał Bernard de Montfaucon, a w 1835 roku ukazała się kolejna wersja tych homilii, z poprawkami Th. Fixa. Ta wersja zamieszczona została w 54. tomie *Patrologia Graeca* (kol. 581-620) w roku 1862. W PG figuruje także homilia IX, jakkolwiek już Bernard de Montfaucon zaznaczył, że *Homilia o Abrahamie* przynależy do cyklu o zmianie imion (Por. L. BROTTIER, *Histoire du texte* w: Sch 433, 113n.).

BROTTIER w wydaniu tekstu oryginalnego oparł się na kilkunastu manuskrytach. Z racji poprawności językowej i co do znaczenia wybiera on jako podstawę manuskrypt *Vindobonensis Theologicus gr. 10*, używany też przez Savile'a. Zastosował także wiele wariantów z manuskryptów Monachijskiego oraz Synajskiego 376, jak też Paryskiego 775, tam gdzie podstawowe manuskrypty były mniej zrozumiałe lub błędne. Por. L. BROTTIER, *Histoire du texte* w: Sch 433, 123n. Szerzej na ten temat: L. BROTTIER, *Les huit sermons „Sur la Genèse” de Jean Chrysostome. Les apports d'une nouvelle édition*, St.Patr XXIX (1997), 439-450.

²³ Są to błędy dotyczące przyporządkowania cytatów biblijnych. Np. w Rdz1-3Hom I, 2 Chryzostom wspomina o Liście do Filipian, podczas gdy cytuje List do Kolosan.

eliminowane²⁴. Chryzostom Baur wysnuwa na tej podstawie wniosek, że tylko wcześniejsze homilie zostały wygłoszone, podczas gdy dłuższa seria pozostała na piśmie jako komentarz do Księgi Rodzaju. Do takiego stwierdzenia doprowadziło Baura spostrzeżenie, że nigdzie indziej Chryzostom nie powtarza dosłownie fragmentów wcześniej wygłoszonych homilii²⁵. Ten argument odpira Walter A. Markowicz, który znajduje inne powtórki w twórczości Chryzostoma²⁶.

Wobec dysproporcji liczbowej homilii w pierwszej i drugiej serii L. Brottier zastanawia się nad tym, dlaczego w pierwszej serii jest ich tylko osiem, skoro Wielki Post trwa czterdzieści dni. Jedno z wyjaśnień może być takie, że część homilii zaginęła²⁷. Nie wykluczając tej możliwości, szczególnie w odniesieniu do sekwencji homilii V i VI, Brottier wysuwa przypuszczenia, że biskup mógł powierzyć Janowi tylko niektóre z wielkopostnych nauk²⁸. Trzeba też dodać, że cykl homilii wielkopostnych był przerywany sobotnimi i niedzielными czytaniem, które odbiegały od nurtu wielkopostnego²⁹. Uzasadnieniem tak skromnej liczby homilii mogłaby być według nas także panująca w owym czasie praktyka przedstawiania wiernym w czasie Wielkiego Postu interpretacji sześciu dni stworzenia, zrealizowana przez św. Bazylego i przez św. Ambrożego w dziewięciu homiliach, zatytułowanych *Heksaemeron*³⁰. Jak widać, liczba homilii jest tu porównywalna.

²⁴ Por. L. BROTTIER, *Introduction* w: Sch 433, 22.

²⁵ Por. CHRYSOSTOMUS BAUR, *Chrysostomus in „Genesisim”*, ThQu 108 (1927) 221-232.

²⁶ Por. WALTER A. MARKOWICZ, *Chrysostom's Sermons on Genesis*, TS 24, 4 (1963) 652-664.

²⁷ Por. J.N.D. KELLY, *Złote usta...* 68.

²⁸ Por. L. BROTTIER, *Introduction* w: Sch 433, 15-18. Autor zaznacza, że w VI homilii Chryzostom wspomina o danej poprzedniego dnia obietnicy, której nie znajdujemy w treści homilii V. Odrzuca natomiast tezę Tillemonta, który dostrzegał możliwość zaginięcia jeszcze jednej homilii, łączącej homilie II i III.

²⁹ Por. P. RENTINCK, *La cura pastorale...*, 73nn.

³⁰ Por. BERTHOLD ALTANER, ALFRED STUIBER, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tł. P. PACHCIAREK, Warszawa 1990, 398 i 504.

SPIS TREŚCI

OD TŁUMACZA	5
-------------------	---

s. Sylwia Kaczmarek, WL
EGZEGEZA BIBLIJNA W *HOMILIACH NA KSIĘGĘ RODZAJU (Rdz 1-3)*
ŚW. JANA CHRYZOSTOMA

1. AUTOR I ODBIORCY HOMILII	9
1.1. Początki kaznodziejskiej działalności Chryzostoma	9
1.2. Sposób przeżywania Wielkiego Postu ukazany w homiliach	11
1.3. Realia antiocheńskie w homiliach	12
2. HOMILIE W DOROBKU JANA CHRYZOSTOMA I ICH PRZEKAZ	14
3. ODKRYWANIE TREŚCI PISMA	17
3.1. Egzegeza Pisma	17
3.2. Drogi objawiania się Boga i drogi wiodące do poznania Boga	20
3.3. Trudność i związane ze zrozumieniem Pisma	22
3.4. Warunki odkrycia nauki Pisma	24
3.5. Głębsza lektura i objaśnianie Pisma	25
3.6. Najważniejsze treści wydobyte z Księgi Rodzaju (1-3)	28
4. FORMA HOMILII	38
5. ZAKOŃCZENIE	41
BIBLIOGRAFIA	43
WYKAZ SKRÓTÓW I ZNAKÓW	47

św. Jan Chryzostom
HOMILIE NA KSIĘGĘ RODZAJU (seria pierwsza: Rdz 1-3)

HOMILIA I: Rdz 1, 1n	51
HOMILIA II: Rdz 1, 26n	62
HOMILIA III: Rdz 1, 26n	68
HOMILIA IV: Rdz 3, 16	73
HOMILIA V: Rdz 3, 16 (cd.)	82
HOMILIA VI: Rdz 2-3 (drzewo poznania dobra i zła)	91
HOMILIA VII: Rdz 2-3 (drzewo poznania, cd.)	96
HOMILIA VII: Rdz 2, 16-17	108
INDEKS BIBLIJNY	115
INDEKS RZECZOWY	119